

ЎЗМУ ХАБАРЛАРИ

ВЕСТНИК НУУз

АСТА NUUz

**МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ
УНИВЕРСИТЕТИ ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ**

**ЖУРНАЛ
1997
ЙИЛДАН
ЧИҚА
БОШЛАГАН**

**2020
1/2**

**Ижтимоий-
гуманитар
фанлар
туркуми**

Бош муҳаррир:

А.Р. МАРАХИМОВ – т.ф.д., профессор.

Бош муҳаррир ўринбосари:

Ғ.И. БОТИРОВ – ф-м.ф.н.

Таҳрир хайъати:

Сагдуллаев А.С. – т.ф.д., проф.

Аширов А.А. – т.ф.д., проф.

Баллиева Р. – т.ф.д., проф.

Маликов А.М. – т.ф.д., проф.

Юсупова Д.Ю. – т.ф.д., проф.

Муртазаева Р.Ҳ. – т.ф.д., проф.

Мўминов А.Г. – с.ф.д., проф.

Ганиева М.Ҳ. – соц.ф.д., проф.

Мадаева Ш.О. – ф.ф.д., проф.

Мухаммедова Д.Г. – псих.ф.д.

Рўзиев Р.Ж. – с.ф.д., проф.

Тўхтаев Х.П. – ф.ф.н., доц.

Болтабоев Ҳ. – фил.ф.д., проф.

Маматов А. – фил.ф.д., проф.

Сиддиқова И.А. – фил.ф.д., проф.

Джумабаева Ж.Ш. – фил.ф.д., проф.

Ширинова Р.Х. – фил.ф.д., проф.

Масъул котиб: **З. МАЖИД**

ТОШКЕНТ – 2020

МУНДАРИЖА

Тарих

Айтмуратов Ж. Қорақалпоқ бахшичилик санъатида халқ мусикаларининг келиб чиқиш манбалари.....	3
Ahrorova M. XVII-XVIII asrlar xonliklar davri siyosiy hayoti o'zbek mumtoz shoirlari talqinida.....	8
Bodirov A. Samarqandliklarning fashistlar bosqinidan ozod qilingan hududlarga insonparvarlik yordami	12
Мамажонов Д. Ўзбекистон кинематографиясидаги зиддиятчи тенденциялар (1985-1991 йиллар)	16
Маттиев Ў. XIX аср ўрталарида Афғонистон ва Ўрта Осиё ҳудудида инглиз-рус рақобатининг ўзига хос жиҳатлари	
21 Мирзаев Ғ. Марказий Осиёда минтақавий хавфсизликни таъминлашнинг шарт-шароитлари: имконият ва муаммолар..	25
Хақназаров Х. Ўзбекистонда ҳарбийлар ҳаётини ўрганишнинг илмий услубий таҳлили	30
Xushvaqto'v N. Samarqandda ta'lim tizimi tarixining taraqqiyot boshqichlari.....	33
Одилов Б. Анъанавий деҳқончилик ҳўжалигини тарихий-этнографик адабиётларда ёритилиши (Фарғона водийси маълумотлари таҳлили асосида)	38
Қобулов Э. Сурхон воҳаси меъморчилигининг ўзига хос жиҳатлари.	40
Фалсафа. Педагогика. Методика. Социология	
Абдуллаева Р. Проблемы обучения русскому языку как языку специальности в медицинских образовательных учреждениях республики Узбекистан.....	
Авазов А. Ҳудудий қайта ишлаш саноати корхоналарида меҳнат самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар таҳлили.....	
Агабаев Ш. Ёшлар сиёсий маданияти ва фаоллиги – жамиятда толерантликни мустаҳкамловчи муҳим омил...	
Айдаров Э. “Ўқувчи ёшларга табиий ҳудудларни муҳофаза қилиш орқали экологик тарбия бериш технологияларини такомиллаштириш”нинг назарий асослари.....	
Жалолова П. Кредит-модул тизимида “физика” фани машғулотларини акт асосида ташкил қилиш методикаси.....	
Ирматов Ф. Нофизик мутахассислик йўналишлари талабаларига физика фанини замонавий таълим технологияларидан фойдаланиб ўқитишнинг ўзига хос жиҳатлари	
Maxarov T. O'quv jarayonini tashkil etishda kredit-modul tizimi	
Muradova F. Comparison and analysis of existing virtual laboratories.....	
Примов М. Юксак экологик маданиятни шакллантиришда фаол фуқаролик позициясининг долзарб масалалари	
Саматова Д. Шахсга йўналтирилган таълим технологияси мазмунида ўқув мақсадлари татбиқи.....	
Сапаров Б. Миллий ўзликни англашда умуминсоний демократик принципларнинг аҳамияти	
Suyunova N., Jumayeva Sh. The way of designing effective communicative activities for English for specific purposes of classes.....	
Тошбекова М. Диний бағрикенглик-глобаллашув шароитида мафкуравий таҳдидларга қарши курашувчи омил.....	
Узаков И. Педагогик тафаккурни шакллантиришнинг моҳияти	
Умарова З. Костюм дизайни таълимини модернизациялашнинг актуал тамойиллари.....	
Саиджанова У., Шахмурова Г. Решение заданий и задач по биологии – как один из методов развития логического мышления у студентов	
Хайдаров Р. Навоий тасаввуфий-фалсафий дунёқараши манбаларининг таҳлили	

Филология

Абжалова М., Искандаров О. Матнларни морфологик таҳлил қилиш модули ва унинг алгоритми	
Ахмедова М. Арго, жаргон ва сленг сўзларининг функциялари	
Бахронова М. Бадиий адабиётларда касаллик номларининг ифодаланиши.....	
Воситов В. Тилшуносликда такрор лингвистик тадқиқотлар объекти сифатида.....	
Закирова Г. Хотин-қизларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллиги масаласи бугунги кундаги оммавий ахборот воситалари талқинида.....	
Ибрагимова Г. Инглиз ва ўзбек тилларида парантезининг структурал-семантик турлари масаласи хусусида.....	
Iminova X. M. M. Prishvinning ijodida falsafiy-estetik g'oyalarning talqin etilishi	
Каримова С. Шифохона адабий макон сифатида.....	
Қодинова Х., Абдуллаева Ч. Дисфемик бирликларнинг шаклий структурасига кўра таснифи.....	
Қурбонова Н. Алигъери Дантенинг “Илоҳий комедия” асарида диний-мифологик образлар	
Махсудова Н. Ўзбек ва инглиз тилларидаги фарзанд семали мақолларнинг қиёсий таҳлили	
Носирова З. Я.Кавабатанинг “Она тилида ибодат” ҳикоясида она тилининг аҳамияти ва бадиий эстетик функцияси.....	
Насирова С. Общественно-политические термины китайского языка: способы образования.....	

Пардаев Қ. Муқимий шеърятининг матн тарихи

Рузманова Р. Изучение жизни и творчества Алишера Навои в Турции.....	
Самандарова С. Миллий телевидениеда трэвел журналистика намойиши таҳлили	
Сиддикова И. Роль контекстуально-речевых синонимов в языке прозы.....	Sultanov T.
Navoiy va Sodiqiy: ilk turkiy tazkiralarning qiyosiy tahlili	
Уралов А. Айрим морфем ҳодисалар таҳлили.....	
Xalilova L. Interactive methods in English classes	
Хашимова С. Ҳозирги хитой тилида сўз қўшиш усулининг боғловчи модели ҳақида	
Юлдашева Н. Инглиз ва ўзбек тилларида қўшма сўзларнинг тавсифидаги ўхшашлик ва фарқлар	
Яхшиева З. «Улуғ салтанат» тетралогиясида психологик тасвирнинг поэтик талқини.....	

Матлуба БАХРОНОВА,

Бухоро Давлат университети Хорижий тиллар факултети

Инглиз адабиёти кафедраси ўқитувчиси

E-mail: bakhronova.matluba@bk.ru

REPRESENTATION OF DISEASE NAMES IN THE LITERATURE

Abstract

Words expressing the names of diseases have a special place in the language and speech of the peoples of the world. They are valuable in that they reflect the unique way of thinking, worldview, cultural and spiritual concepts, life experiences and traditions of each nation. This is important and necessary to distinguish the specific features of their lexical-semantic, methodological-functional use in oral and written artistic speech. Through analysis of the works of Sophocles, Giovanni Boccaccio, Alisher Navoi, Albert Camus and works of Uzbek writers peculiarities of their style of writing and interpretation of symbols, their connection with the names of diseases have been studied.

Key words: disease, plague, ache, epilepsy, epidemic, pain, symbolism, social pain.

ПРЕДСТАВЛЕНИЕ НАЗВАНИЙ БОЛЕЗНЕЙ В ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация

Слова, выражающие названия болезней, занимают особое место в языке и речи народов мира. Они ценны тем, что отражают уникальный образ мышления, мировоззрение, культурные и духовные концепции, жизненный опыт и традиции каждой нации. Это важно и необходимо, чтобы различать особенности их лексико – семантического, методолого-функционального использования в устной и письменной художественной речи. В результате анализа произведений Софокла, Джованни Боккаччо, Алишера Навои, Альберта Камю и произведений узбекских писателей были изучены особенности их стиля написания и интерпретации символов, их связь с названиями болезней.

Ключевые слова: эпидемия, болезнь, ума, боль, эпилепсия, символизм, социальная боль.

БАДИЙ АДАБИЁТЛАРДА КАСАЛЛИК НОМЛАРИНИНГ ИФОДАЛАНИШИ

Аннотация

Жаҳон халқлари тили ва нуткида касаллик номларини ифодаловчи сўзларнинг алоҳида ўрин тутди. Улар ҳар бир миллатнинг ўзига хос тафаккури, дунёқараши, маданий ва маънавий тушунчалари, ҳаётий тажрибалари ва урф-одатларини акс эттиргани билан жуда қадридлир. Оғзаки ва ёзма бадий нутқда уларнинг лексик-семантик, услубий-функционал фойдаланиш хусусиятларини ажратиш учун бу муҳим ва зарурдир. Софокл, Жованни Бокаччо, Алишер Навоий, Албер Камю ва ўзбек ёзувчиларининг асарларини таҳлил қилиш орқали уларнинг ёзилиши ва рамزلарни изоҳлаш услубининг ўзига хосликлари ва касаллик номлари билан боғлиқлиги ўрганилди.

Калит сўзлар: касаллик, ўлат, вабо, символизм, эпилепсия, тутқанок, эпидемия, оғриқ, мафосил, тоун марази.

Кириш. “Касаллик, бетоблик, хасталик – организмга ташқи ёки ички муҳитнинг зарарли омиллари таъсир етганда рўй берадиган патологик жараён.” Ушбу таъриф “касаллик” сўзига берилган умумий таърифдир. Касаллик ҳақидаги тушунча тиббиёт тарихида ўзгариб борди. Касалликнинг пайдо бўлишида ташқи муҳит омиллари етакчи рол ўйнайди, чунки улар организмга бевосита таъсир этиш билан бирга унинг ички хусусиятларини ҳам ўзгартира олади, бу ўзгаришлар наслдан-наслга ўтиб, унда касалликни юзага келтириши мумкин. Касалликнинг айнан шу хусусияти бадий адабиётда қўл келади. Жаҳон халқлари тили ва нуткида касаллик номларини ифодаловчи сўзларнинг алоҳида ўрни бор. Уларда ҳар бир халқнинг ўзига хос тафаккур тарзи, дунёқараши, табобат ривожига алоқадор маданий ва маънавий тушунчалари, ҳаётий

тажриба ҳамда урф-одатлари акс этиб туриши жиҳатидан қиммат қасб этади. Бундай сўзлар архаик, тарихий ва замонавий қатламга эга, турли тизимли тилларда турлича намоён бўлса-да, баъзилари келиб чиқиши, кўпинча ранглар, ҳайвонлар, қушлар номларига боғлаб аталиши жиҳатдан ўхшаш, баъзилари бир хил мифологик тасаввур-тушунчаларга, табуга бориб тақалади ва миллий хусусиятларини умумий тил қонуниятлари доирасида очиб беришни тақазо қилади. Бу эса уларнинг оғзаки ва ёзма бадий нутқда лексик-семантик, услубий-функционал жиҳатдан қўлланилишидаги ўзига хос белгиларини ажратиш кўрсатиш учун муҳим ва зарур ҳисобланади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Қадимги юнон фожеанависи, инсон оғриқлари, изтироблари, ғалаён ва ожизликларнингбуюк тасвирчиси Софокл

қаламига мансуб “Шоҳ Эдип” ҳали хануз ўз кийматини йўқотмай, ёзилган пайтларда қандай ҳаяжон кўзгаган бўлса, ҳозир ҳам шундай ҳайратларга сабаб бўлмоқда. Бу фожеада тақдири азал ҳукмининг қудрати кўрсатилган. Эдип ўз отасини ўлдириб, ўз онасига уйланган бўлиб чиқади. Кунлардан бир кун шаҳарга ўлат ёғилади, бунинг сабаби, қохинлар сўзича шаҳарда Лайнинг қотили борлиги, то уни топиб жазоламагунларича ўлат давом этаверар эмиш. Бу асардаги ҳақиқатни излаш, айбдор қотил жазосиз қолмаслиги ўлат тимсолида кўрсатиб берилган. XX асрнинг йирик файласуфи, рухшуноси Фрейд Софокл асарларидан ўз фалсафий қарашлари концепциясини топган. Бу фожеа инсониятга кимлигини, унинг елкасида қандай масъулият борлигини, тақдир ва инсон ўртасидаги абадий зиддиятни еслатиб туради.

Уйғониш даври адабиётининг энг биринчи ва буюк насрависи – инсонпарвар адиб Жованни Бокаччо қаламига мансуб Декамерон асаридир. Бокаччо ўз китобини 1348 йилда Флоренсияда тарқалган вабо офатини ҳаққоний тасвирлашдан бошларкан, ўша пайтда шаҳарда вужудга келган мудҳиш манзарани ўта реалистик сатрларда қаламга олади. Бокаччо китобидаги марказий мавзулардан бири – католик черковини танқид қилиш, католик динининг пешволари – руҳонийлар, роҳиблар, ҳаттоки, Рим папаси устидан қулишдан иборатдир. Кўпгина ҳикояларда дин аҳлининг фиску фужури, биринчи куннинг 2-новелласида эса, ҳатто папа қасрида ҳукм сурган разолат ва тамагирлик ҳақида ҳикоя қилинади. “Декамерон” саҳифаларидаги шўх ханда, ўша кунларда ҳамма ёқда ҳукм сураётган вабо даҳшатиға қарамай, жуда кўтарики кайфиятда янграйди. Дунёга янги келаётган уйғониш даври жамияти, ўлиб бораётган ўрта аср билан шу йўсинда қаҳ-қаҳ уриб видолашади. Ва юқоридаги касаллик сўзига берилган таърифдагидек, “касалликнинг пайдо бўлишида ташқи муҳит омиллари етакчи рол ўйнайди, чунки улар организмга бевосита таъсир этиш билан бирга унинг ички хусусиятларини ҳам ўзгартира олади, бу ўзгаришлар наслдан-наслга ўтиб, унда касаллики юзга келтириши мумкин”.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотлар натижасида халқимизнинг тил маданияти ҳам жадал ўсиб бораётган ҳозирги шароитда тилшунослик муаммоларини тил ва нутқ, тил ва маданият алоқадорлигида янада чуқурроқ таҳлил этишга эътибор кучаймоқда, шу жумладан, “Алпомиш” достонини ўрганиш, достоннинг лисоний ва услубий таҳлиллари ҳали хануз ўрганилиб келинмоқда, жумладан достонда касаллик номлари ҳам учрайди, бу қуёнчиқ касаллиги бўлиб, бу сўз ўзбек тилини изоҳли луғатида “эпилепсия”, “тутқанок” каби маъноларни англатиши айтилган. Асрлар оша касаллик номи ўзгарган.

“Алпомиш ёйди қулчини, иккови хулқи муҳаббат билан кўришди: -Қалайсан, дўстим, омонмисан, деб сиқинкираб юборди, Қоражоннинг етти қабирғаси синди, иши тинди, таппа тушиб ётиб

олди, Алпомиш айтди: -Нима қилди, дўстим? Қоражон сир бой бермаган киши бўлиб: -Бола кунда тутадиган қуёнчиқ касалим бор эди, шул шу вақт тутиб қолди, -деди”.

Ўзбек халқ оғзаки ижоди бадий ижодига алоқадор даволаш магиясига ишонч билан боғлиқ шеърӣ айтимлар қадимийлиги, анъанавийлиги жиҳатидан маънавий қадриятларимиз тизимида алоҳида ўрин тутайди. Халқ минг йиллик тажрибалари асосида “дард” ва у билан боғлиқ тушунчаларга айрича нигоҳ билан қараган. У билан боғлиқ мақоллар, қўшиқлар, маталлар ҳам яратилган. Улуғ мутафаккир Алишер Навоӣ ҳар бир жанрда ўз маҳоратини мукаммал даражада ифодалагани сингари чистонда ҳам гўзал намуналар яратган. Халқ турмуши жумбоқларини, зукколигини ўзида акс эттирган чистонларда халқона усулда беморларни даволаш ўзига хос бадий эстетик ва ижтимоӣ моҳият касб этади. Навоӣнинг “Анор” номли чистонида ҳали илмӣ тиббиёт назарияси вужудга келмаган бир пайтда халқона усулда даволаш билан боғлиқ қарашлар акс этган. Масалан:

Нечаким таъби норидур, ва лекин меъда норига,
Берур таскин, мунунг нафъин топибмен воқиян мен
ҳам.

Алишер Навоӣ бу байт орқали халқ орасида мавжуд бўлган халқона даволаш усулини назарда тутган. Анор пўстини қайнатиб, суви истеъмол қилинса қорин оғригини тўхтатиши инсонлар ҳаётӣ тажрибасида ўз тасдиғини топган. Ҳатто Навоӣ ўзи ҳам бундан даво тоғанини баён қилаётир.

Инсон саломатлиги ҳар бир замонда, ҳар қачон энг қимматли ва муҳим ҳисобланган. Унга зарар етказмаслик, турли хил касалликларни йўлатмаслик учун доно халқимиз томонидан турфа халқона усуллар қўлланилган.

Алишер Навоӣ қатор асарларида турли касаллик номларини санаб ўтадилар, масалан, “Ҳолоти Паҳлавон Муҳаммад” асарида мафосил марази (бўғимларнинг зиркираш касаллиги), “Мажолис ун-нафоис”да тоун марази (вабо касаллиги), имтило марази (еб тўймаслик касали, бунда беморнинг беҳад семириб кетиши кузатилади), лақва марази (бунда беморнинг оғзидан тинмай сув кетиши кузатилади) сингари касалликларни мисол сифатида келтиради.

Нафақат халқ оғзаки ижоди таркибида балки ёзма адабиётда ҳам халқона табобат, урф-одат намуналари шоир, ёзувчиларимиз асарларида изоҳланган, тўлдирилган нуқталари мавжуд. Масалан, Садриддин Айнийнинг “Судхўрнинг ўлими” асарида “ришта касаллиги” (Бухоро ҳудудида учраган касаллик. Бу билан оғриган беморнинг баданида белидан пастда ипсимон қурт пайдо бўлади. Ҳозир бу касаллик тамоман йўқолиб кетган), Ўткир Ҳошимовнинг “Дунёнинг ишлари” асарида ҳам тиш оғриғи, камуйқу, қизамик, қўқйўтал, безгак, йўтал каби бир қанча касаллик номлари келтирилган

бўлиб, бу дардларнинг давоси ҳам оддий, халқона усулда қаҳрамонлар тилидан тушунтириб ўтилган.

“Кечкурун иситма кўтарилди, кув-кув йўталаман, ойим томоғимни аччиқтош билан чайиб кўрди, бўлмади, туршак қайнатиб сувини ичирди, бўлмади, Охири томоғим хиппа бўғилиб қолди, оғрикни сезмайману нафас олишга қийналаман”.

“-Сарпойчан келавердингизми деди Ҳожи буви ҳамон ўша ваҳимали оҳангда, “-Энди нима қиласиз? Қарғанинг миясини чақиб сурмасангиз, чўлоқ бўлиб қоласиз”

Касаллик номлари асар номи сифатида ҳам берилади. Француз ёзувчиси Албер Камюнинг “Вабо”асарида вабо образи биринчи навбатда фашизмни ифодалайди, чунки бу ҳодиса бир вақтлар Вермахт аскарлари кийган кийим кечакка мурожаат қилиб “жигарранг вабо” деб номланган.

Вабо йўлидаги ҳамма нарсани ўлдирадиган ёвузлик тимсоли бўлиб бу нафақат фашизм ва уруш, балки мавжудотнинг тубида мавжуд бўлган дунёнинг барча ёвузликларидир ва Камю бунини нозик ҳиссиётлар билан ёритиб берган. У касаллик кўзгатувчисини, кўп йиллар давомида ўз вақти соатини кутиб турган эпидемияни тасвирлаб берди, лекин бирмунча вақт ўтиб каламушларни хабарчи қилиб, бахтли ва беҳавотир шаҳар кўчаларида ўлишга юборди. Фашизм адолатни ва ҳар андай ижобий ахлоқий категорияларни унутиб, бутун

дунёни тўлдирди. Вабо образи ёрдамида биз азоб чекаётган ўпирилиш атмосферасини, хавф-хатар ва ўша пайтда улар яшаб кетган асрларни етказмоқчи бўлган.

Ўзбек адабиёти намояндаси Абдулла Қаҳҳорнинг “Бемор” ҳикоясидаги бемор фақат Сотиболдиннинг хотини эмас, балки бутун жамият бемор, хаста, нажотга зор, тузалишга муҳтож деган бош ғоя ҳикоя номи сифатида берилиб илгари сурилган. Ҳикояда тасвирланган даврда жоҳиллик бутун жамиятни, кишилар онгу-шуурини бутунлай банд қилиб олган, миллат “танасидан қон олдирган бемор” ҳолига тушган еди. Асарнинг мазмун моҳияти, таъсир кучи ҳали бу билан ҳам тугамайди, унда иқтисодий-маданий қолоқликнинг яна бир фожеали оқибати – жоҳиллик куюк бўёқларда акс эттирилади.

Хулоса. Бадиий асарларда касаллик номларидан фойдаланиш нафақат тиббиётга оид сўзларни ифодалаш билан чекланмасдан, ёзувчи ушбу иллат орқали жамиятдаги даволанишга, тузатишга муҳтож омилларни рамзий бўёқларда очиб беришга ҳаракат қилади. Шу сабабидан жаҳон халқлари тили ва нутқида касаллик номларини ифодаловчи сўзларнинг алоҳида ўрни бор. Уларда ҳар бир халқнинг ўзига хос тафаккур тарзи, дунёқарashi, табобат ривожига алоқадор маданий ва маънавий тушунчалари, ҳаётий тажриба ҳамда урф-одатлари акс этиб туриши жиҳатидан қадриlidir.

АДАБИЁТЛАР

1. Ш.М.Мирзиёев” Adabiyot va san’at, madaniyatni rivojlantirish – xalqimiz ma’naviy olamini yuksaltirishning mustahkam poydevoridir” 2017-yil 3-avgust kuni mamlakatimiz ijodkor ziyolilari vakillari bilan uchrashuvda so’zlagan nutqi.
2. Shavkat Mirziyoyev: «Adabiyot, san’at va madaniyat yashasa, millat va xalq, butun insoniyat bezavol yashaydi» 07.08.2018.
3. Алпомиш достони “Янги нашр” Тошкент, 2019.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати”Ўзбекистон миллий энциклопедияси” давлат илмий нашриёти,Тошкент, 2007.
5. Навоий асарлари луғати. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1972.
6. Алишер Навоий. Ҳолоти Паҳлавон Муҳаммад. Мукамал асарлар тўплами. 15-том. – Т.: Фан, 1999.
7. Ўткир Ҳошимов “Дунёнинг ишлари” қиссаси “Шарқ ” нашриёти Тошкент-2005
8. Жованни Бокаччо “Декамерон” Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, Тошкент, 1978.
9. www.navoi.natlib.uz
10. <https://uz.wikipedia.org/>
11. ziyonet.uz